

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ФАКТОР РИЗИКУ ТА УМОВА ЗМІЦНЕННЯ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

© Лабунська С.В., 2012

На основі монографічного аналізу категорії “інновація”, а також похідних від неї понять: інноваційна діяльність, інноваційний тип розвитку, інноваційний потенціал, інноваційний продукт; розкрита сутність та запропоновано використовувати в економічних дослідженнях поняття “інноваційна спроможність підприємства”. Визначено вплив результатів інноваційної діяльності на рівень економічної безпеки підприємства та доведено існування множинного зв’язку між економічною безпекою та інноваційною активністю підприємства.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, інноваційна спроможність, економічна безпека підприємства.

INNOVATIVE ACTIVITY AS A RISK FACTOR CONDITION OF ECONOMIC SECURITY STRENGTHENING OF COMPANY

© Labunska S.V., 2012

Based on monograph analysis of the economic category “innovation” and derivative conceptions, such as innovative activity, innovative development, innovative potential, innovation product; the conception of “enterprise innovation capacity” is grounded, discussed and proposed for employing in economic researches. The paper proves the impact of innovative activity on the level of economic security of enterprise and reveals multiple link between economic security and enterprise innovative activity.

Key words: innovation, innovative activity, innovative potential, innovation capacity, enterprise economic security.

Постановка проблеми

Сучасний період розвитку світового господарства відзначається становленням новітньої глобальної економічної системи. На зміну індустріальному та постіндустріальному укладу світової економіки прийшов період економіки знань з притаманними йому певними особливостями. У сучасному глобалізованому просторі основою досягнення і підтримання сталого розвитку соціальних та економічних систем є використання досягнень науки і науково-технічного прогресу у матеріальній і нематеріальній сферах економіки з метою задоволення зростаючих потреб і вимог людини. Швидкість розробки та впровадження нових технологій набуває сьогодні турбулентного характеру і загострює економічну, а також технологічну конкуренцію. Задля формування і збереження конкурентних переваг підприємства повинні обирати і реалізовувати стратегії інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У загальному розумінні інноваційний тип розвитку – це реалізація економічних цілей суспільства. В основі інноваційного типу розвитку закладені безперервні та цілеспрямовані процеси пошуку, підготовки та реалізації інновацій, які дають змогу не тільки підвищити ефективність функціонування суспільного виробництва, а й принципово змінити способи його розвитку [13].

Численні економічні дослідження інновацій та похідних процесів і проблем ґрунтуються на науковий доробок таких вчених, як І. Ансофф, Е. Брукінг, С. Ілляшенко, М. Калецькі, М. Портер, Б. Твісс, Р. Фатхутдінов, О. Ястремська. Вважають, що термін “інновація” був вперше введений ще у 1911 р. Й. Шумпетером, який вважав, що інновація “створює та руйнує існуючі структури, викликаючи економічний та соціальний прогрес” [17]. Отже, за Й. Шумпетером постійне впровадження інновацій є рушійною силою, необхідною для довготермінового економічного зростання. До того ж в цьому лаконічному визначенні звертається увага на руйнацію наявних порядків, структур, організацій внаслідок інновацій, отже, інновації є фактором ризику для традиційно встановлених систем.

Постановка цілей

Незважаючи на значний історичний період досліджень і їх чисельність, сформований науковцями, теоретичний і прикладний базис інноваційної діяльності не став достатньою умовою для інноваційного розвитку вітчизняних підприємств, що підтверджується аналізом статистичної інформації.

Так, за даними Державного комітету статистики України [9] питома вага підприємств, які здійснювали інновації у 2010 р., становила 13,8%. Співвідношення виконаних наукових та науково-технічних робіт до ВВП є неприпустимо низьким і, більше того, має тенденцію до зниження (рис. 1).

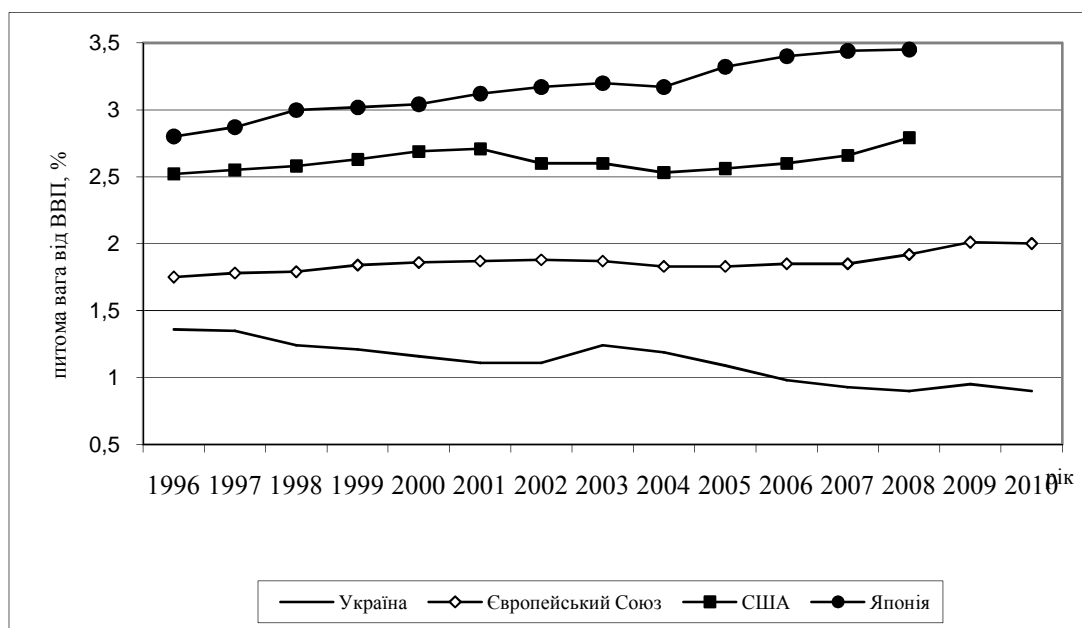

Рис. 1. Динаміка виконаних наукових та науково-технічних робіт по відношенню до ВВП [9, 12]

Показник витрат на інноваційну діяльність по відношенню до чисельності населення України у 2010 р. у 20 разів менший від аналогічного показника для Європейського Союзу (рис. 2), до того ж згідно з Директивами ЄС досягнутий рівень відношення витрат на НДКР до ВВП вважають недостатнім і планується його підвищення до 3%.

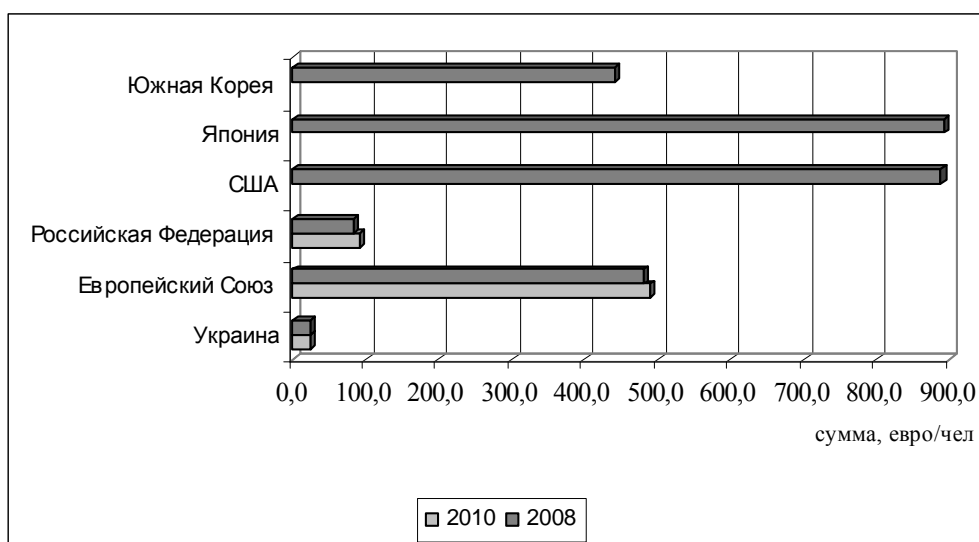

Рис. 2. Витрати на інноваційну діяльність по відношенню до чисельності постійного населення [9, 12]

Низький рівень інноваційної активності зумовлює незадовільні фінансові результати господарської діяльності вітчизняних підприємств, і отже, надає сенсу і значимості подальшим науковим дослідженням інновацій та їх економіко-організаційного механізму.

Авторська стаття має на меті не лише висвітлення сутності інновації як економічної категорії і похідних термінів та понять, а передусім виявлення взаємозв'язку між інноваційною діяльністю та економічною безпекою господарюючого суб'єкта.

Виклад основного матеріалу

Сутність категорії “інновація” викликає широку дискусію як серед вітчизняних, так і серед іноземних науковців. Численна когорта авторів розуміють інновації як процес створення нововведення, тобто діяльність, спрямовану на розробку, створення і поширення нових видів виробів, технологій, організаційних форм [10, 14]; не менш значущою є думка тих, хто визначає інновації як результат впровадження нововведення з метою зміни об'єкта управління й одержання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого ефекту [15, 16].

Авторський колектив у роботі [13] розкриває сутність інновації як “результат сукупності взаємодій, що змінюють систему підприємства у виробничому процесі або в організації керування й забезпечують економічну вигоду”. Позитивною ознакою такого визначення є акцент на інтерактивному аспекті інновацій, що підкреслює значення взаємодії різних чинників та суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства. Проте невдумливе використання цього визначення може призвести до формування ідеї про нерозривний причинно-наслідковий зв'язок між інноваціями та економічною вигодою. Оманливість цієї ідеї доводиться практикою вітчизняних та зарубіжних підприємств: впровадження інновацій в фінансово-господарську діяльність має на меті досягнення позитивного ефекту, проте негативні наслідки (відсутність попиту на новий продукт, зниження частки ринку тощо) мають місце у численних випадках.

Грунтовне вивчення широкої практики господарювання суб'єктів різних сфер та галузей економіки дозволяє зробити висновок про неоднозначний вплив інновацій на фінансові результати господарювання та про існування множинного зв'язку між інноваційною діяльністю та економічною безпекою підприємства.

Інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок та зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг [4]. Відповідно до чинного законодавства України інноваційна діяльність у сфері господарювання реалізується як діяльність учасників господарських відносин,

що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя. Інноваційна діяльність є процесом, спрямованим на реалізацію закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий або вдосконалений продукт, що реалізується на ринку, у новий або вдосконалений технологічний процес, що використовується у практичній діяльності. Інноваційна діяльність охоплює всі дії підприємства з моменту появи науково-технічної ідеї і до розповсюдження інноваційного продукту. Інколи в економічних дослідженнях вживається термін “інноваційна активність” як синонім поняття “інноваційна діяльність”, проте, на думку автора, таке отождолення не є виправданим, оскільки інноваційна активність характеризує інтенсивність відповідної діяльності, зокрема частоту і значимість запроваджених інновацій.

Характерною ознакою інноваційної діяльності є наявність наукових досліджень і розробок, це творчий процес, який здійснюється на систематичній основі з метою збільшення обсягу знань, зокрема знань людини, культури та суспільства, і використання цього запасу знань в розробці нових пропозицій [16]. Окрім наукових досліджень і розробок під час інноваційної діяльності реалізуються технічні, комерційні та фінансові дії, необхідні для виробництва нових або вдосконалених продуктів чи послуг і комерційного використання нових чи вдосконалених процесів.

Оскільки центром поняття є реалізація інновацій, з метою виявлення взаємозв'язку між інноваційною діяльністю та економічною безпекою підприємства доцільно розглядати інноваційну діяльність як сукупність систематичних, послідовних і взаємопов'язаних дій підприємства в науковій, технологічній, організаційній, фінансовій та комерційній сфері, які мають на меті та/або призводять до реалізації інновацій.

Метою інноваційної діяльності є підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності та конкурентоспроможності підприємства шляхом задоволення нових потреб суспільства і ринку (рис. 3). Інноваційна діяльність реалізується за допомогою розроблення:

- 1) впровадження у виробництво і пропозицію ринку нової або вдосконаленої продукції;
- 2) та/або впровадження нової технології, освоєння нового виробничого процесу;
- 3) та/або впровадження нових організаційно-технічних рішень адміністративного, комерційного соціального та іншого характеру.

Результатом інноваційної діяльності (інноваційним продуктом) є новий або вдосконалений товар (робота, послуга), процес виробництва, управління чи збуту, а також нові сфери застосування продукції підприємства чи нові ринки.

Концептуальним відображенням феномена інноваційної діяльності є поняття “інноваційний потенціал”, яке розгортається й уточнюється під час багатьох теоретичних, методологічних та емпіричних досліджень. Інноваційний потенціал підприємства є невід'ємною підсистемою його загального економічного потенціалу підприємства та складається з інноваційних ресурсів у всіх класичних підсистемах економічного потенціалу, що визначені І. Ансоффом [1]. Е.В. Лапін [7] доходить обґрунтованого висновку, що “економічний потенціал підприємства є складною динамічною стохастичною системою, в загальній сукупності якої можуть бути виокремлено кадровий, виробничий, інноваційний та організаційно-управлінський потенціал”. Враховуючи морфологічний аналіз визначення інноваційного потенціалу, можемо виокремити декілька загальних концептуальних підходів щодо його тлумачення та оцінки.

З одного боку, інноваційний потенціал визначається як сукупна наявність ресурсів підприємства, які дозволяють йому займатися інноваційною діяльністю. Такий підхід визначено в роботах І. Ансоффа, Л. Абалкіна, Р. Фатхудинова та ін. Так автори [2] в своїх дослідженнях доводять, що інноваційний потенціал – це сукупність інноваційних ресурсів, що перебувають у взаємозв'язку, і чинників, які створюють необхідні умови для оптимального використання таких ресурсів з метою досягнення відповідних орієнтирів інноваційної діяльності.

Рис. 3. Інноваційна спроможність у комплексі понять, що розкривають зміст інноваційної діяльності

Іншим напрямком тлумачення інноваційного потенціалу є функціонально-результативний підхід, тобто розгляд поняття з позицій здатності підприємства до впровадження інновацій та отримання результату від їх реалізації. Так, під потенціалом інноваційного розвитку С. М. Ілляшенко [5] розуміє комплекс взаємопов'язаних ресурсів та здатності до їх реалізації, які визначають спроможність господарюючого суб'єкта приводити у відповідність до зовнішніх внутрішні можливості розвитку на основі постійного пошуку і використання нових сфер і способів реалізації наявних і перспективних ринкових можливостей. Таким підходом визначається динамічна складова інноваційного процесу, що є доволі значущим під час вибору та реалізації інноваційного проекту, але здебільшого характеризує критерії відбору інноваційних вкладень або ефективність їх втілення.

Окремим напрямком у трактуванні інноваційного потенціалу є системно-інституціональний підхід [11], що обумовлює поєднання інноваційних ресурсів підприємства, структурно-функціональних зв'язків підприємства під час комерціалізації інноваційних продуктів та інституціональних суб'єктів інноваційної діяльності підприємств.

Ю. Кахович, досліджуючи у дисертаційній роботі економічні системи на рівні держави, доходить висновку, що "інноваційний потенціал має негативний вплив на економічний стан макросистеми", оскільки "вилучення економічних ресурсів із активного господарського обігу являє собою прямі витрати і збитки, що несе макросистема" [6]. Дослідження інноваційного потенціалу

на рівні підприємства робить такий висновок дискусійним, але беззаперечно засвідчує важливість визначеної проблеми для управління суб'єктами різних рівнів. Доцільно трансформувати думку Ю. Кахович до того, що відсутність дій з використання інноваційного потенціалу є негативним явищем; в разі, якщо інноваційний потенціал економічної системи не використовується (через об'єктивні перешкоди, викликані станом внутрішнього та зовнішнього середовища керованої підсистеми або суб'єктивну бездіяльність керівної підсистеми чи інші фактори), він поступово втрачається. Отже, важливе значення має не лише статична наявність інноваційного потенціалу, а й здатність економічної системи його дієво використовувати.

З позицій проблеми співвідношення інноваційної діяльності та економічної безпеки підприємства, саме ресурсний підхід є основою комплексної оцінки інноваційного потенціалу, бо дозволяє виокремити та оцінити сталу ресурсну базу підприємства на означений час, що була накопичена за результатами попередньої діяльності. З погляду вибору стратегії інноваційного розвитку та втілення конкретного інноваційного проекту її може бути визначено як умовно-статичну складову інноваційної діяльності суб'єкту господарювання.

Автор в своєму розумінні інноваційного потенціалу дотримується ресурсного підходу, але пропонує його використання на першому етапі оцінки інноваційної спроможності підприємства з подальшим уточненням наявних ресурсів та бізнес-можливостей щодо впровадження інновацій з урахуванням загальної стратегічної умови підтримання стійкої рівноваги в системі економічної безпеки підприємства. Остання умова може бути виконана за рахунок дотримання прийнятного для підприємства рівня економічної безпеки.

Для загальної оцінки інноваційної спроможності підприємства в межах застосування системного підходу автор запропонував використовувати методи матричного аналізу та структурної декомпозиції. Оцінювати інноваційну спроможність підприємства на першому декомпозиційному рівні пропонується за трьома змістовними складовими. Отримання інформації щодо загального значення рівня інноваційної спроможності підприємства дає можливість топ-менеджменту підприємства зробити загальний висновок щодо можливості та доцільності ведення процесу інноваційних перетворень на підприємстві. Оцінка кожної з структурних складових цього показника інформує менеджерів середнього рівня про стан та можливості окремих складових системи, що обумовлюють процес інновацій на підприємстві.

Інтегральний показник інноваційної спроможності підприємства (ISP) може бути представлено як функціонал інтегральних показників інноваційного потенціалу, бізнес-можливостей та рівня стійкості системи економічної безпеки підприємства, з урахуванням коефіцієнта значущості їх впливу

$$ISP = F\{\alpha IR, \beta IM, \gamma IS\}, \quad (1)$$

де IR – рівень ресурсної складової інноваційного потенціалу; IM – рівень бізнес-можливостей підприємства щодо впровадження інновацій; IS – рівень стійкості системи економічної безпеки; α, β, γ – функціональні коефіцієнти корегування значущості.

Ресурсна складова інноваційного потенціалу (IR) може бути розглянута в підсистемах виробничого, фінансового, інтелектуального, ринкового та організаційного потенціалу. Як свідчить аналіз літературних джерел економічна характеристика цих підсистем може ґрунтуватися на низці неоднорідних за проявом та змістовно факторів, які характеризують формування ресурсної складової підприємства з різних боків. З метою формування ефективного інформаційного простору для побудови матриці оцінки доцільно провести розмежування наявних показників на дві основні групи, значущі та незначущі щодо подальшого оцінювання рівня ресурсної складової за допомогою методів кластерного аналізу.

Друга складова в оцінці інноваційного потенціалу на першому рівні структурування (IM) визначає здатність загальної системи менеджменту підприємства сприйняти, тобто впровадити та комерціалізувати як окрему інновацію, так і загальний процес інноваційних перетворень як спосіб розвитку підприємства. Окрім цього її визначення дозволяє оцінити можливу ефективність використання наявної ресурсної бази підприємства під час комерціалізації інноваційного проекту.

На думку автора, третя складова інноваційної спроможності підприємства визначає рівень стійкості системи економічної безпеки підприємства (IS), який пропонується визначати запасом

міцності шляхом порівнянням наявного значення інтегрального показника рівня економічної безпеки (IB_n) та мінімально припустимого (IB_{min}) для окремого підприємства.

$$IS = IB_n - IB_{min} \quad (2)$$

Методика розрахунку такого інтегрованого показника наведена у роботі [8]. Вона базується на визначенні рівня внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці. Мінімальне припустиме значення обґрунтовується, враховуючи конкретну стадію життєвого циклу підприємства, агресивність зовнішнього середовища та рівень внутрішніх загроз.

У вузькому розумінні економічна безпека підприємства – це відсутність загроз істотним економічним цілям підприємства. З позицій проблеми, що досліджується, під поняттям “економічна безпека діяльності підприємства” розуміються такі умови господарювання, у яких реально існують та суб’єктивно усвідомлюються можливості щодо реалізації його економічних інтересів відповідно до обраної місії [8]. Використання можливостей передбачає взаємодію підприємства з суб’єктами зовнішнього та внутрішнього середовища, таким чином, економічна безпека діяльності підприємства також характеризує безпеку відносин підприємства та суб’єктів середовища при взаємодії з ними.

Зважаючи на вищенаведене, саме відсутність інновацій, як таких, несе для підприємства не меншу, а, на думку автора, ще більшу загрозу економічній безпеці підприємства. Оскільки відповідно до матриці стратегій “Бостон консалтинг груп” – “товар-ринок”, підприємство, що не втілює інноваційних змін у напрямку розвитку товару або ринку його реалізації, неминуче, під впливом часу опиняється у квадранті, який характеризується найменш вигідною стратегічною позицією з точки зору отримання прибутків, стратегією – “старий товар-старий ринок”.

З іншого боку, слід враховувати те, що інновації притаманні три властивості: науково-технічна новизна, виробнича застосовність і комерційна здійсненність. Останнє визначає інновацію як економічну необхідність, усвідомлену через потреби ринку, і, отже, перетворює її на джерело доходу. В. Духов [3] підкреслює, що саме отримання підприємством додаткового доходу спонукає його конкурентів застосовувати до нього легальні, напівлегальні та нелегальні методи економічної розвідки. Ці дії спрямовані на отримання інформації щодо інновації – джерела надприбутків, яка є комерційною таємницею і підлягає захисту. Дифузія інновацій призводить до втрати конкурентних переваг, отже, становить загрозу інтересам підприємства. Отже, на нашу думку, присутність у діяльності підприємства інновацій є однією з причин появи загроз. Обґрунтованим вважається висновок про існування двоїстого зв’язку між економічною безпекою та інноваційною активністю підприємства (рис. 4).

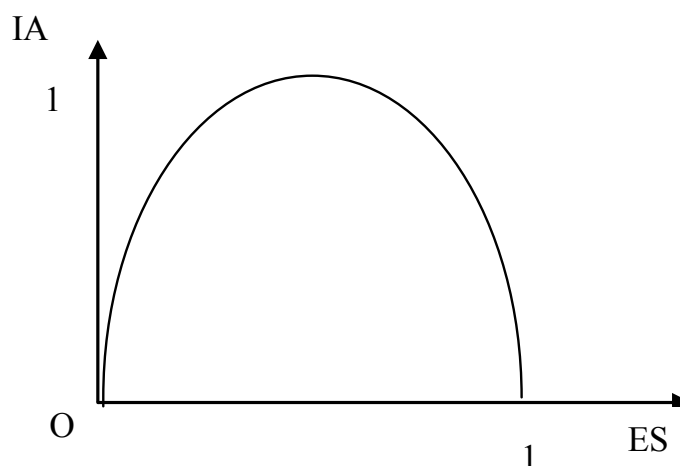

Рис. 4. Вид взаємозв'язку між інноваційною активністю (IA) та економічною безпекою діяльності підприємства (ES)

За максимального рівня економічної безпеки система управління підприємством не має стимулу до інноваційної діяльності, оскільки реалізація економічних інтересів та досягнення встановлених цілей є можливими без будь-яких змін у функціонуванні керованої системи, і більше того, прагне уникнути нововведень, оскільки будь-яка інновація руйнує досягнутий баланс, за якого досягнення встановлених цілей вбачається гарантованим.

За мінімального рівня економічної безпеки, в умовах коли підприємство зовсім не має можливостей для досягнення встановлених цілей, система управління повністю блокує виділення ресурсів на інноваційну діяльність, оскільки їх використання у надзвичайно агресивному середовищі є не лише неефективним, але й нераціональним. Зниження агресивності середовища супроводжується створенням можливостей і шансів реалізації економічних інтересів підприємства.

Можливо припустити існування екстремуму, особливого рівня економічної безпеки, за якого система управління має найбільші стимули для інноваційної діяльності.

Отже, для обґрунтування рішень системи управління підприємством важливе значення має виявлення цільового рівня економічної безпеки, за якого підприємство має оптимальне співвідношення стимулів до інноваційної діяльності та ресурсів до її проведення, а також визначення такої інтенсивності інноваційної діяльності, яка становить основу зміцнення системи економічної безпеки господарюючого суб'єкта.

Висновки

У сучасних умовах інноваційна діяльність є фундаментом стабільного та ефективного розвитку суб'єктів господарювання. Під час управління інноваційною діяльністю необхідно враховувати існування множинного зв'язку між інноваційною активністю та економічною безпекою діяльності підприємства. Одним з основних завдань інформаційної системи підтримки управлінських рішень в процесі фінансово-господарської діяльності підприємства є визначення такого рівня економічної безпеки, який надає основу для ефективної інноваційної діяльності, а також такого рівня інноваційної активності, за якого досягається запланований рівень економічної безпеки підприємства.

Перспективи подальших досліджень

Практичну цінність матимуть емпіричні дослідження, що мають на меті встановлення виявленого взаємозв'язку у формалізованому вигляді з урахуванням галузевої специфіки господарюючих суб'єктів, а також прикладні наукові роботи, націлені на формування і обґрунтування інструментального апарату оцінювання інноваційної спроможності підприємства.

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с. 2. Верба В.А., Новікова І.В. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства // Проблеми науки. – 2003. – № 3. – С. 22–31. 3. Духов В.Е. Экономическая разведка и безопасность бизнеса. – К.: ИМСО МОУ, НВФ “Студцентр”, 1997. – 175 с. 4. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 № 40-IV – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> 5. Ілляшенко С. М. Менеджмент та маркетинг інновацій: монографія. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004. – 616 с. 6. Кахович Ю.О. Формування та ефективне використання інноваційного потенціалу економічних систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / Ю.О. Кахович. – Донецьк, 2008. – 20 с. 7. Лалин Е.В. Экономический потенциал предприятия. – Сумы: ИТД “Университетская книга”, 2002. – 310 с. 8. Малярєвський Ю.Д., Лабунська С.В., Прокопівшина О.В., Управління економічною безпекою зовнішньоекономічної діяльності підприємства: обліково – аналітичні аспекти. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2009. – 159 с. 9. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> 10. Портер М. Конкуренция. – М.: “Вільямс”, 2006. – 608 с. 11. Соловьев В.П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций). – К.: Фенікс, 2004. – 560 с. 12. Статистична інформація Єврокомісії. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> 13. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства: Навчальний посібник / Під заг. ред. д-ра екон. наук, професора Ястремської О.М., канд. екон. наук, доцента Верецагіної Г.В. – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2010. – 392 с. 14. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. – М.: Экономика, 1989. – 217 с. 15. Фатхутдинов Р.А. Глобальная конкурентоспособность: инструменты системного развития: Монография. – М.: “Стандарты и качество”, 2009. – 464 с. 16. OECD, Oslo Manual. Guidelines for collecting and interpreting innovation data. – OECD, EUROSTAT, 2005. – 166 p. 17. Schumpeter, J.A. The Theory of Economic Development, Oxford University, New York, NY, 1911. – 324 p.